

SOCIÁLNĚ EKONOMICKÉ ASPEKTY POSTAVENÍ ZEMĚDĚLSKÝCH PODNIKŮ V PROCESU KONCENTRACE A SPECIALIZACE

Z. KRŮČEK

KRŮČEK Z. (Economic Research Institute for Agriculture and Food, Praha). *Socio-Economic Aspects of the Position of Agricultural Enterprises in the Process of Reproduction Concentration and Specialization*. Sbor. ÚVTI - Sociol. zeměd. 11 (2) : 91-100, 1975.

Social agricultural enterprises which are obviously understood not as a mere technological and economic system but as a socio-economic system affecting the formation of the class of cooperative farmers and workers of state farms, remain, even under socialism, a basic link of the reproduction process in agriculture. The present process of concentration, specialization, cooperation and integration of agricultural production calls forth significant changes in the socio-economic systems of agricultural enterprises. The heterogenous and manifold processes taking place in agricultural enterprises require a systemic approach for their study. With this approach, it is important to define the level of differentiation, structural elements and the most important relations in the system. The process of production concentration and specialization is manifested, from the point of view of an agricultural enterprise, in the first place by gradual decline of the traditional form of agricultural enterprise and by appearance of a new organizational form of production characterized, first of all, by a higher degree of collectivization and new industrial production methods. The process of cooperation and integration also speeds up a solution and improvement of social relations in agricultural enterprises. The questions of position, role, functions and character of the agricultural enterprises in the process of further industrialization of our agriculture are very important and ought to be systematically solved so as to ensure the main task — intensive and effective agricultural production for further advancement of the whole society.

Rozvoj socialistické společnosti závisí na funkci a činnosti všech článků hospodářského reprodukčního procesu. Základním článkem tohoto procesu jsou za socialismu socialistické zemědělské podniky, které představují dílčí, relativně samostatné kooperace v rámci celospolečenské kooperace. Charakter této kooperace je určen na základě společenského vlastnictví daným stupněm dělby práce a charakteru práce. Každý podnik je nejen jednotkou reprezentovanou technologickými a ekonomickými vztahy, ale současně sociální jednotkou, tj. sociálně ekonomickým systémem. Zemědělský podnik družstevního typu má rovněž velký vliv na utváření socialistického vědomí třídy družstevních rolníků a přispívá tak k řešení jednoho ze základních neantagonistických rozporů socialistické společnosti. Charakter a postavení podniku je určeno jednak vnitřními, a dále vnějšími vztahy. Z vnějších vztahů působí v současném období na zemědělský podnik nejvíce proces koncentrace, specializace, integrace a kooperace výroby. Tento proces vyvolává významné změny nejen v ekonomickém, ale i v sociálním systému zemědělských podniků.

Socialistické zemědělství má své specifické výrobní zvláštnosti proti ostatním odvětvím národního hospodářství, vyplývající z mimořádného sepětí s půdou, z biologického charakteru výroby a z velkého vlivu klimatických podmínek. Nejsou to však tyto zvláštnosti, které určují specifický charakter a strukturu podniků v zemědělství. Důvodem je, že všechny socialistické země přebírají po kapitalismu zemědělství značně zaostalé za rozvojem průmyslu. To se promítá do všech výrobních i nevýrobních prvků a vynucuje si zvláštní přístup k řešení socialistické přestavby zemědělství i specifický charakter základních výrobních článků — zemědělských podniků.

Socialistická přestavba vesnice byla spojena s přebudováním malovýrobní materiálně technické základny zemědělství ve velkovýrobní. Dosažená koncentrace výroby v zemědělských podnicích, v průběhu uplynulého vývoje socialistického zemědělství, plynule vytváří příznivé podmínky pro zavádění mechanizace, moderní technologie a velkovýrobní organizace. Družstevní zemědělské podniky prokázaly i v letech 1968—1969, že jsou spolehlivým politickým zázemím KSČ a důsledně odmítly revizionistické hodnocení svého dosavadního vývoje a principů řízení zemědělství. Dosavadní vývoj zemědělství, zvláště úspěchy v posledních letech, prokazují správnost nastoupené cesty, ale z druhé strany se ukazuje, že zárukou dalších úspěchů je schopnost pružně reagovat na změněné podmínky, což předpokládá jejich důslednou marx-leninskou analýzu. Jedním z těchto závažných problémů je i celá řada ekonomických i sociálních otázek souvisejících s postavením, rolí, funkcí a charakterem zemědělských podniků v průběhu dalšího zprůmyslnění zemědělství.

ZEMĚDĚLSKÝ PODNIK JAKO SOCIÁLNĚ EKONOMICKÝ SYSTÉM

K zkoumání probíhajících procesů v zemědělském podniku již nelze přistupovat tradičními metodami, ale je nutné zachytit celou objektivní realitu jako celek, v kterém jednotlivé elementy jsou navzájem propojeny. Celá řada vědních oborů začíná při řešení závažných problémů používat synteticko-analytickou metodu systémového přístupu, která dovoluje vystihnout nejdůležitější problémy i příčiny jejich vzniku. Různorodé a mnohotvárné procesy probíhající v současné době v zemědělském podniku si vyžádaly, aby i k jeho sociálně ekonomické analýze byl použit systémový přístup, který dovoluje, že analýza je relativně komplexní, problémy jsou řazeny systematicky a strukturně.

Při analýze je důsledně uplatňována rozlišovací úroveň, která je dána hranicem zkoumaného systému. Jako nejobecnější sociálně ekonomický systém je pojato celé naše zemědělství, na vyšší rozlišovací úrovni se přechází k zemědělskému podniku a konečným bodem analýzy je člověk jako základní prvek sociálně ekonomického systému zemědělského podniku. Návaznost jednotlivých rozlišovacích úrovní je dána tím, že jednotlivé systémy jsou chápány jako otevřené. Toto pojetí je v souladu se skutečností a předpokládá slučitelnost a návaznost jednotlivých prvků a částí.

V návaznosti na rozlišovací úroveň jsou stanoveny i prvky sociálně ekonomických systémů, které společně s vazbami vytvářejí strukturu systému. Pro sociálně ekonomický systém celého zemědělství je prvkem zemědělský podnik, pojatý jako sociální útvar, a na vyšší rozlišovací úrovni je zemědělský podnik sám chápán jako sociálně ekonomický systém a jeho strukturní prvky tvoří jednotlivé výrobní jednotky a jednotliví pracovníci. V souladu s analýzou prvků jsou nezbytně charakterizovány vazby a procesy typické pro daný systém. Cílem uvedeného zkoumání je zachytit jak se mění dosavadní řád a závislost prvků jednotlivých sociálně eko-

nomických systémů v procesu zefektivnění zemědělské výroby vyvolá-
ného vědeckotechnickým rozvojem.

Z analýzy prvků a vztahů systému je třeba přejít k syntéze, k vy-
stižení podstatných tendencí a k možností harmonického sladění jedno-
tlivých prvků. Ukazuje se, že v současném období sociální systém země-
dělského podniku se na základě ekonomického rozvoje systému rovněž
rozvíjí a překonává se dřívější relativní odcizení obou systémů, přičemž
dochází k vytváření sociálně ekonomických systémů. To vyvolává i potře-
bu nových nástrojů řízení, mezi které patří i sociální plánování, směru-
jící k přechodu v sociálně ekonomické plánování.

Model materiálně technických parametrů je podřizován dynamickému
modelu celé sociální struktury a jeho způsobu existence – socialistickému
životnímu způsobu se všemi jeho kvalitami. V sociálním plánování ze-
mědělského podniku se na základě moderních vědeckých metod systémo-
vé analýzy uplatňuje systémové postížení dialektiky vztahu technických,
ekonomických a sociálních stránek společenské reality. Uplatnění moder-
ních řídicích metod a výpočetní techniky urychluje proces zprůmyslnění
zemědělství a je v souladu s procesem koncentrace a specializace země-
dělské výroby.

DIFERENCIACE A RESTRUKTURACE ZEMĚDĚLSKÝCH PODNIKŮ V PROCESU KONCENTRACE A SPECIALIZACE ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBY

Proces koncentrace a specializace zemědělské výroby se z hlediska
zemědělského podniku projevuje tím, že tradiční zemědělský podnik po-
zvolna zaniká a vytvářejí se nové organizační formy zemědělské výroby
charakterizované vyšším stupněm zespolečnění a moderními průmys-
lovými metodami výroby. Pochopitelně v souladu s tím se mění role
a funkce zemědělských pracovníků v systému zemědělského podniku.

Na podnikové úrovni v zemědělství se vliv kooperace a integrace,
a s tím spojeného prohlubování dělby práce, bude i v budoucnu proje-
vat v několika směrech:

– bude pokračovat proces diferenciací v typech podniků, která bu-
de dána objektivní nerovnoměrností v úrovni rozvoje výrobních sil, jed-
nak odvětvovou specializací, a také specializací podle stadií výrobního
procesu (jíž bude odpovídat technologie tvořící součást technologických
systémů, v nichž na sebe bude navazovat i několik podniků) v souladu
se skutečností, že podnik jako forma organizace výrobních sil sehraje
nadále svou úlohu v soustavě řízení. V podstatě půjde rozvoj dělby prá-
ce v zemědělství ve dvou směrech: cestou prohlubování specializace ze-
mědělských podniků a cestou vnitropodnikové specializace výroby;

– v rámci postupující kooperace a integrace se podniková speciali-
zace projeví vytvořením celého systému specializovaných zemědělských
podniků, které vyrábějí podle společné technologie. Zabezpečují určitá sta-
dia nebo etapy výroby a v kooperaci získávají finální tržní produkci.
Zužování podnikové specializace povede na jedné straně do značné míry
k zjednodušení technické, technologické a organizační struktury podniku,
ale s tím spojená nutnost mezipodnikové kooperace bude mít za násle-

dek, že složitost řízení reprodukčního procesu na nové, vyšší úrovni zespolečnění se přenese z podnikové do nepodnikové sféry.

Důležitý problém představuje otázka struktury nových zemědělských podniků, které stejně jako každé jiné obsahují funkčně rozrůzněné složky, které v soustavě probíhají. V kooperaci jde na jedné straně o vytváření nových složek ovládajících, regulačních a řídicích a na druhé straně o složky výkonné. První se vytvořily k tomu, aby usměřňovaly procesy probíhající v nově vzniklé soustavě, druhé k tomu, aby konaly činnost nutnou pro dosažení cílů nové organizace, pro nerušený výrobní proces.

Způsob účasti na procesech v systému je podmíněn specializací zaměřenou na vymezený okruh činnosti. V organizační soustavě zemědělské výrobní kooperace jde jak o dělbu práce, tak o dělbu funkcí.

Následkem této dělby práce a funkcí vznikají nejen specializované útvary, ale zároveň jejich nové vztahy. Vymezené funkce a vztahy určují místo složky (členské organizace) v rámci kooperace, a tím vytvářejí její strukturu, tj. víceméně stále vzájemné uspořádání složek.

Útvary v kooperaci tvoří svým místem a vzájemnými vztahy strukturu systému. Jak známo, mohou tyto vztahy být charakterizovány nadřazeností, podřízeností nebo rovnocenností a podle toho vznikají v soustavě stupně organizační úrovně. V kooperačním útvaru se tyto struktury teprve utvářejí a v praxi ověřují.

Organizační změny se spolu se změnami výrobní struktury promítají i do vazeb ekonomického systému podniku, ať už jej chápeme jako proces ekonomické reprodukce – tvorby a rozdělování důchodů – či jako vztahy hospodářských jednotek a podniků. Změny se promítají i do sociální stránky podniku, změnami v ekonomickém postavení, v řídicích vztazích, ve vztazích mezi lidmi, v postojích, v motivaci, v pracovním uspokojení apod.

Mění se i proces řízení a uplatňování zásad vědeckého řízení. Roste role uplatňování zásady jednoty politického a hospodářského vedení, role demokratického centralismu a role účasti pracujících na řízení.

Za zvláště způsobilé pro rozvíjení vertikálních kooperačních a integračních vztahů lze považovat výrobní obory

- s vysokým stupněm zprůmyslnění výrobních procesů;
- s produkcí rychle podléhající znehodnocení;
- s vyznačující se častější nerovnováhou mezi potřebami a zdroji;
- imputově náročné.

SPOLEČNÉ ZEMĚDĚLSKÉ PODNIKY

Zemědělské podniky spoluvytvářejí v souladu s celospolečenskými potřebami společně zemědělské podniky (SZP) pro výrobu vepřového, drůbežního masa a vajec a získávají nové pozice, na jejichž základě se realizuje nová dělba kompetence. Ochota zemědělských podniků vstupovat do SZP se projevuje jako důsledek společných očekávání.

Výzkumy ukázaly, že včleňování podniků do nového sociálního a ekonomického systému není jednorázovým ani jednoduchým procesem, neboť vyžaduje po stránce výrobní přísnou disciplínu, po stránce sociální další specializaci pracovníků, růst jejich kvalifikace a vhodnou přípravu. Struk-

tura společných zemědělských podniků se vyznačuje různými nově vzniklými druhy vazeb a spojení mezi SZP a členskými podniky včetně partnerských organizací, které se projevují jak do nového podniku, tak i v samotných členských organizacích. Fungování těchto spojení je předpokladem fungování kooperace. Rozvojem SZP došlo k prohloubení společenské dělby práce a k vývojově vyššímu propojení družstevního vlastnictví mezi sebou i vlastnictvím státním.

Stanovení cílů SZP ovlivňuje cíle členských kooperujících organizací, tj. omezuje z jedné strany prostor pro jejich rozhodování, umožňuje však specializaci výroby a práci v členských podnicích. Vzniklé SZP představují vyspělé velkovýrobní závody průmyslového charakteru, jejichž provoz potřebuje specializované a kvalifikované pracovníky. Výzkum ukázal, že pracovníky tak kvalifikované, jaké potřebují SZP, nemá zemědělství v současné době k dispozici. Získává je tudíž z průmyslu z těch pracovníků, kteří využívají výhod blízkosti místa zaměstnání od bydliště a kterým vyhovuje charakter práce.

I když lze říci, že z jiných odvětví národního hospodářství přecházejí do moderních zemědělských podniků v podstatě kvalifikovaní lidé, neodpovídá kvalifikace zcela požadavkům provozu, ale dochází k poměrně rychlé adaptaci pracovníků na změněné podmínky.

Rozhodující význam mají SZP zabývající se zemědělskou prvovýrobou a z té převážně živočišnou výrobou. Druhou zájmovou oblastí je oblast služeb, kde jde především o sušení a výrobu krmiv a nyní vznikají i společné agrochemické podniky. V současné době již SZP představují velké a ekonomicky silné celky, které se významnou měrou podílejí na dané zemědělské produkci v okrese.

UŽŠÍ A ŠIRŠÍ KOOPERACE

Kooperace v rostlinné výrobě a chovu skotu je ve své podstatě plánovitá, rovnoprávná spolupráce zemědělských podniků a organizací. Je nejen výrazem společenské dělby práce, nýbrž zároveň i novým kvalitativním rysem ve společenském vývojovém procesu socialistického zemědělství.

V souladu s potřebami rozvoje výroby vytvářejí zemědělské podniky nové kooperační útvary, jejichž struktura je prolnta různými nově vzniklými druhy vazeb. Systémový přístup ke kooperačním vztahům odhaluje, že v současném období převládá ve struktuře a sociálních vztazích působení členských podniků a že působí hodnoty a normy vnesené jednotlivými členskými podniky. Tyto hodnoty a normy se pod vlivem kooperačních vztahů navzájem přizpůsobují, takže vznikají normy nové, typické pro sociální systém kooperace.

Mnohostranný proces rozvoje kooperačních vztahů v rostlinné prvovýrobě má podle výsledků výzkumů rozmanité formy; od vytváření jednoduchých společných mechanizačních středisek až po společné plánování a provozování rostlinné výroby. Z hlediska řešení míry centralizace v rozhodování a odpovědnosti existují v podstatě dvě formy:

1. Rozhodování a odpovědnost za rostlinnou výrobu zůstává na kooperujících podnicích – užší forma.

2. Rozhodování a odpovědnost se přesunuje do kooperačních orgánů – širší forma.

Rozvoj kooperace v chovu skotu je mnohem pomalejší než v rostlinné výrobě pro vyšší investiční náročnost s nevyřešenou velkovýrobní technologií. V současném období se otázky rozvoje chovu skotu řeší v rámci připravených zemědělských kooperačních obvodů, kde dochází k rozmisťování objektů a jednotlivých druhů skotu v návaznosti na rostlinnou výrobu.

SLOUČENÉ ZEMĚDĚLSKÉ PODNIKY

Po schválení dalšího rozvoje čs. zemědělství XIV. sjezdem strany a dubnovým zasedáním ÚV KSČ v roce 1972 byl považován rozvoj kooperačních vztahů za hlavní formu koncentrace a specializace výroby. Slučování zemědělských podniků se připouštělo zejména u malých družstev, u nichž nelze ani úzkou podnikovou specializací vytvořit podmínky pro velkovýrobu. Prostor pro další slučování byl považován za vyčerpáný. Vývoj však ukázal, že od roku 1972 až do současné doby dochází v poměrně širokém měřítku k slučování družstev.

Ke slučování vedou jednak objektivní podmínky – prostor pro slučování nebyl ještě vyčerpán – družstva sloučená ve větší celky se snáze zapojují do kooperace, a dále subjektivní podmínky, kdy funkcionáři i řadoví pracovníci mají při kooperaci obavy ze složitých, ekonomických, organizačních i technických problémů. V řadě případů je slučování vedeno i snahou řešit pohodlnější cestou i kádrové problémy a dlouhodobé zaostávání některých družstev.

Celkově lze v současném období konstatovat, že kooperace i slučování plní svoji funkci, tj. dochází ke specializaci a koncentraci zemědělské výroby. Dobré hospodářské i sociálně ekonomické výsledky dosahují kooperační útvary i velká sloučená družstva a záleží především na dokonalé politické a organizační přípravě nových forem výroby. Koncentrace a specializace výroby a volba cest musí být v současných podmínkách cílevědomě regulována okresním článkem řízení, neboť ji již nelze plánovat z hlediska jednotlivého zemědělského podniku, ale v rámci větších ucelených výrobních celků. Lze očekávat, že po dokončení specializace a koncentrace výroby uvedenými cestami (SZP, slučování, kooperace) bude nutné změnit i systém dosavadního vertikálního řízení a přejít od územního k oborovému systému řízení zemědělské výroby.

ŘÍZENÍ SOCIÁLNÍCH PROCESŮ A VZTAHŮ V ZEMĚDĚLSKÝCH PODNICÍCH

Řešení a zdokonalování sociálních vztahů v zemědělských podnicích se urychluje postupujícím procesem kooperace a integrace. Nově vznikající kooperační a integrační útvary představují složité územně výrobní komplexy, kde se řeší nové úkoly výrobního charakteru, ale i problematika mezilidských vztahů a sociální integrace pracovníků z různých zemědělských podniků. Nové organizační formy zemědělské výroby vytvářejí, jak ukazují první zkušenosti, podmínky pro realizaci sociálního plánování v zemědělství. Jde nejen o ekonomicky silné celky, ale dochází

i k vytvoření dostatečné koncentrace pracovních sil i odborných kádrů a ostatních podmínek, aby vypracování sociálních plánů bylo racionální a na požadované úrovni.

Sociální struktura vesnice a zemědělství se mění od vzniku jednotných zemědělských družstev a státních statků. Na podkladě vyššího typu společenské kooperace a dělby práce se rozvíjí profesionalizace povolání v zemědělství. Trend profesionalizace však dosud neodpovídá podmínkám, které byly vytvořeny koncentrací výrobních prostředků organizačními předpoklady a rozvojem techniky. Příčiny nutno hledat především v nevhodné věkové struktuře pracovníků v zemědělství.

Nový způsob výroby v JZD a nová technika si vynutila živelný rozvoj profesí s určitým stupněm kvalifikace, který byl v průměru nižší než přiměřený standard, ale postupně se zlepšoval rozvinutými formami školení a praxí. Byl však omezen nedostatkem mladých pracovníků. V důsledku tohoto rozvoje kvalifikace a profesionalizace povolání se začala diferencovat sociální struktura družstev v horizontálním i vertikálním směru na základě dělby činností, kvalifikace a vzdělání, podílu na vlastnictví, disponování výrobními prostředky, přivlastňování, rozdělování, účastí na řízení výroby a prestiže. Důsledkem tohoto procesu je řada významných jevů, které nám charakterizují novou sociální strukturu zemědělství a tendence jejího vývoje.

Vývoj směřuje k vydělování celých odvětví, ke specializaci podle finálních produktů a meziproduktů:

- jednak k vytváření závodů s vlastní průmyslovou základnou;
- jednak závodů průmyslového charakteru na bázi krmivářského průmyslu a bez vlastní půdní základny.

Zejména v druhém typu těchto závodů jsou dány podmínky pro vysokou koncentraci výroby, komplexní mechanizaci, automatizaci, vysokou produktivitu – tedy pro úzkou specializaci a profesionalizaci povolání, která se bude zřejmě nadále vyvíjet podle skupin určitých stejnorodých prací jak v horizontálním směru (podle druhů zvířat, výrobků), tak vertikálním směrem (podle druhu operací). Některé profese vytvářejí předpoklady pro vysoké zhodnocení živé práce a vysokou prestiž těchto profesí.

V těchto perspektivách jsou předpoklady pro další odstraňování rozdílů mezi fyzickou a duševní prací, předpoklady mnohotvárně diferencované podle dělby činnosti, ale stejnorodější z hlediska sociálního vrstvení, i když v současné době lze očekávat spíše prohloubení rozdílů v důsledku rozvoje kvalifikace a profesionalizace povolání.

V souvislosti s postupným rozvojem průmyslového charakteru zemědělských výrobních procesů, které stále více srůstají s výrobními procesy moderního průmyslu, vytvářejí se kvalitativně nové základny pro rozvoj třídy družstevních rolníků. Tento historicky, politicky a sociálně významný proces tvůrčího rozvoje třídy družstevních rolníků v rámci rozvoje svazku s dělnickou třídou a další sblížení obou tříd má konkrétní formy v sociálním plánování.

Překonání podstatných rozdílů mezi tělesnou a duševní prací je celospolečenským procesem, který tvoří na venkově zároveň součást překonání podstatných rozdílů mezi městem a venkovem. Marx a Engels označili protiklad mezi městem a venkovem za nejkřiklavější příklad rozdělení tělesné a duševní práce.

Kooperace vyžaduje a podporu celospolečenské myšlení a počínání pracujících přes hranice svého družstva, státních statků, zpracovatelského a obchodního podniku. Vytváření nových sociálních vztahů mezi různými podnikovými a pracovními kolektivy, vznik nových kolektivů a společných zařízení, rozvoj zájmových sdružení a růst odpovědnosti přesahující vlastní výrobní oblast, mají za následek vznik četných nových společenských problémů.

Proces specializace a koncentrace zemědělské výroby, vyvolávající nutnost kooperace a integrace zemědělských podniků, směřuje k zefektivnění zemědělství. S postupující integrací zemědělské výroby a vědeckotechnickým rozvojem dochází v oblasti dělby práce ke změnám, které si vyžadují novou formu organizace práce a řízení. To všechno ovlivňuje a mění i pracovní postavení zemědělských výrobců a koncentrace podniků, která předpokládá sdružení výrobních prostředků, působí zároveň na postavení člověka v zemědělském výrobním procesu, způsobuje změny v pracovních rolích, náročnosti práce v sociální pozici pracovníků atd.

Plány sociálního rozvoje pracujících v zemědělsko-potravinářském komplexu budou na podnikové úrovni základní formou, jejíž pomocí zemědělské organizace zajistí systematický a plánovitý rozvoj kolektivů pracovníků. Sociální plány navazují nejen na systém výrobně finančního plánování, ale zejména na koncepci kádrové a personální práce, tvorby a ochrany pracovního a životního prostředí a jiné směrnice a dokumenty, týkající se péče o pracovníky, jejich politické a odborné výchovy. Jejich prostřednictvím navazují organizace na celostátní politiku.

Komplexním plánováním v sociální oblasti bude možné odstranit nahodilé, někdy neuvážené činnosti a opatření v oblasti péče o pracovníky, položit základ pro systematický postup, plánovité řešení a rozdělování prostředků do sociální oblasti na základě znalosti zásadních činitelů života a práce lidí v současné i budoucí zemědělské velkovýrobě. Soustavným řešením personálních, pracovních ekonomických a řídicích problémů vznikají předpoklady pro trvale příznivé hospodářské výsledky a pro aktivní ovlivňování lidí v pracovním procesu i mimo něj.

Socialistické zemědělství dosahuje zatím nižší úroveň výrobních sil a společenské produktivity práce než socialistický průmysl při nižším stupni rozvoje společenské dělby práce a výrobních vztahů. Tato okolnost ovlivňuje charakter ekonomického postavení třídy družstevních rolníků. Rozhodující cestou ke stírání rozdílů mezi socialistickým družstevním rolnictvem a dělnickou třídou je všestranný vzestup a zintenzívnění zemědělské výroby, překonání dosud trvajících nižšího stupně rozvoje společenské dělby práce v zemědělství a vyrovnání stupně ekonomické závislosti družstevních rolníků na celospolečenské výrobě se stupněm jehož dosahuje socialistická dělnická třída. V tom je jádro postupného stírání neantagonistických třídních rozdílů za socialismu.

Z uvedených hlavních a relativně trvalých charakteristik současného zemědělského podniku vyplývá, že při jeho řízení je třeba řešit a respektovat řadu odlišností od nezemědělských podniků. Řízení zemědělských podniků je ovlivňováno i celkovou situací zemědělství, které teprve nyní fakticky vytváří socialistickou velkovýrobu nejen formou, ale i obsahem. Řeší otázky koncentrace, specializace, integrace, diferenciací, velikosti

podniku, organizačních struktur a forem řízení. Tyto problémy kladou značné požadavky i na vědní obor sociologie zemědělského podniku, který musí svými poznatky přispívat k řešení naznačených otázek. Při svém výzkumu se opírá o obecné poznatky sociologie podniku, především průmyslového, k jehož charakteru směřuje i modifikovaný zemědělský podnik.

Tradiční funkce zemědělství a zemědělského podniku se ve vyšším stadiu rozvoje v podstatě redukuje na funkci výrobce potravin, resp. dodavatele surovin pro průmyslové zpracování. Někdejší komplexnost zemědělství, založená na jeho uzavřenosti, mizí. Dochází k zužování národohospodářské specializace zemědělství. V důsledku integrace zemědělství se řada zemědělských činností postupně přesouvá mezi odvětví průmyslová, přičemž zúžená specializace zemědělství je provázena jeho industrializací. Rozšiřování a prohlubování všestranných vztahů mezi zemědělstvím a ostatními odvětvími národního hospodářství (především průmyslu) nabývá stále ucelenější povahy. Dochází k účelnému spojování průmyslových a zemědělských podniků, k vytváření zemědělsko-průmyslového komplexu, v zájmu efektivnosti výroby pro celou naši socialistickou společnost.

Došlo dne 10. 9. 1975

KRŮČEK Z. (Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha). *Sociálně ekonomické aspekty postavení zemědělských podniků v procesu koncentrace a specializace výroby*. Sbor. ÚVTI - Sociol. zeměd. 11 (2) : 91-100, 1975.

Základním článkem reprodukčního procesu v zemědělství zůstávají i za socialismu socialistické zemědělské podniky, které ovšem nejsou chápány jen jako technický a ekonomický systém, ale jako sociálně ekonomický systém, který působí na formování třídy družstevních rolníků a pracovníků státních statků. Důležité změny vyvolává v sociálně ekonomických systémech zemědělských podniků současný proces koncentrace, specializace, kooperace a integrace zemědělské výroby. Různorodé a mnohotvárné procesy probíhající v zemědělských podnicích vyžadují při svém zkoumání systémový přístup. Důležité je stanovit při tomto přístupu rozlišovací úroveň, strukturální prvky a nejdůležitější vztahy k systému. Proces koncentrace a specializace výroby se z hlediska zemědělského podniku projevuje především tím, že tradiční zemědělský podnik pozvolna zaniká a vytváří se nové organizační formy výroby charakterizované především vyšším stupněm zespolečenštění a moderními průmyslovými metodami výroby. Proces kooperace a integrace urychluje i řešení a zdokonalování sociálních vztahů v zemědělských podnicích. Otázky postavení, role, funkcí a charakteru zemědělských podniků v procesu dalšího zprůmyslnění našeho zemědělství představují důležité problémy, které je nutné soustavně řešit a zajistit tak hlavní úkol intenzivní a efektivní zemědělskou výrobu pro rozvoj celé společnosti.

КРУЧЕК З. (Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Прага). *Социально-экономические аспекты позиции с/х предприятий в процессе концентрации и специализации производства*. Sbor. ÚVTI - Sociol. zeměd. 11 (2) : 91-100, 1975.

Основное звено воспроизводственного процесса в сельском х-ве — это социалистические с/х предприятия, рассматривающиеся не только как технико-экономическая система, а как социально-экономическая система, обусловливающая формирование класса кооперативного крестьянства и работников госхозов, проходящая через важные перемены под влиянием процесса концентрации, специализации, кооперации и интеграции с/х производства. Разнородные и многообразные процессы, протекающие в с/х предприятиях, требуют системного подхода к их изучению. Важно иметь фактор различия, структурные элементы и важнейшие отношения в системе. Процесс концентрации и специализации производства проявляется

с точки зр. с/х предприятия в факте, что традиционное с/х предприятие постепенно затухает, создаются новые организационные формы производства, характеризующиеся более высокой степенью обобществления и новыми, промышленными методами производства. Процесс кооперации и интеграции ускоряет решение и совершенствование социальных отношений в с/х предприятиях. Вопросы позиции, роли, функций и характера с/х предприятий в процессе дальнейшей индустриализации нашего сельского х-ва — это важные проблемы, требующие систематического решения и обеспечения таким образом главного задания: интенсивное и эффективное с/х производство как вклад в развитие всего общества.

KRŮČEK Z. (Forschungsinstitut für Ökonomik der Land- und Nahrungsmittelwirtschaft, Praha). *Sozialökonomische Aspekte der Stellung landwirtschaftlicher Betriebe im Prozeß der Konzentration und Spezialisierung der Produktion*. Sbor. ÚVTI - - Sociol. zeměd. 11 (2) : 91-100, 1975.

Das Grundglied des Reproduktionsprozesses in der Landwirtschaft bleiben auch im Sozialismus die sozialistischen landwirtschaftlichen Betriebe, die jedoch nicht nur als ein technisches und ökonomisches System, sondern als ein sozialökonomisches System aufgefaßt werden, das sich auf die Gestaltung der Klasse von Genossenschaftsbauern und Arbeitern der volkseigenen Güter auswirkt. Wichtige Änderungen in den sozialökonomischen Systemen der landwirtschaftlichen Betriebe werden durch den gegenwärtigen Prozeß der Konzentration, Spezialisierung, Kooperation und Integration der landwirtschaftlichen Produktion verursacht. Die in den landwirtschaftlichen Betrieben verlaufenden wesensverschiedenen und vielseitigen Prozesse bedürfen bei ihrer Untersuchung einer systematischen Lösung. Bei dieser Lösung ist es wichtig, die Unterscheidungsebene, die strukturellen Elemente und die wichtigsten Beziehungen in dem System zu bestimmen. Der Prozeß der Konzentration und Spezialisierung der Produktion kommt von der Hinsicht des landwirtschaftlichen Betriebes vor allem dadurch zum Vorschein, daß der traditionelle landwirtschaftliche Betrieb langsam untergeht und es bilden sich neue Organisationsformen der Produktion, die vor allem durch den höheren Grad der Vergesellschaftlichung und durch moderne industriemäßige Produktionsmethoden charakterisiert werden. Durch den Prozeß der Kooperation und Integration wird auch die Lösung und Vervollkommnung der sozialen Beziehungen in den landwirtschaftlichen Betrieben beschleunigt. Die Fragen der Stellung, der Aufgabe, der Funktionen und des Charakters der landwirtschaftlichen Betriebe in dem Prozeß der weiteren Industrialisation unserer Landwirtschaft stellen wichtige Probleme dar, die es notwendig ist, systematisch zu lösen und dadurch die Hauptaufgabe — eine intensive und effektive landwirtschaftliche Produktion — für die Entwicklung der ganzen Gesellschaft zu sichern.

Adresa autora:

Ing. Zdeněk Krůček, Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážděná 6, 110 00 Praha 1
